

Wilhelm Ockham i krytycyzm „Nowej Szkoły”

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Film](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Étienne Gilson, *Historia filozofii chrześcijańskiej w wiekach średnich*, tłum. Zalewski.
- Źródło: Wilhelm Ockham, *Suma logiczna*, [w:] Markiewicz B., *Od filozofów jońskich do Pascala. Wybór tekstów*.

Wilhelm Ockham i krytycyzm „Nowej Szkoły”

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Czy znasz określenie „brzytwa Ockhama”? To zasada ekonomii myślenia. W epoce, gdy św. Tomasz zadawał teologiczne zagadki w rodzaju „ile aniołów może się zmieścić na główce od szpilki”, William Ockham postulował, by przestać mnożyć byty ponad potrzebę i szukać wyjaśnień jak najprostszych. Odrzucił platońskie idee, formy Arystotelesa i Tomasza oraz wszelkie inne byty ogólne. Twierdził, że są zbędne, ponieważ nie można udowodnić, że istnieją. Krytykował tradycyjne dowody na istnienie Boga, uznał, że rozumem nie można poznać tego, w co się wierzy na mocy objawienia. Posądzony o herezję, ekskomunikowany, ostatecznie okazał się najbardziej wpływowym myślicielem „nowej szkoły”. Zwolennicy średniowiecznego krytycyzmu podważali „starą filozofię”. Był to czas rozkwitu europejskich uniwersytetów – scholastyka broniła się jeszcze, ale dominikanie i franciszkanie chcieli czegoś więcej... Poznaj nominalistów – filozoficznych buntowników średniowiecza.

Twoje cele

- Poznasz poglądy szkoły nominalistycznej, która rzuciła wyzwanie scholastyce.
- Porównasz myśl nominalistów z teoriami „starej filozofii”.
- Spróbujesz odpowiedzieć na pytanie, jaki wpływ miała Ockhamowska krytyka scholastyki na rozwój filozofii średniowiecza.

Przeczytaj

Wilhelm Ockham i krytycyzm „Nowej Szkoły”

W XIV w., podobnie jak i w poprzednim stuleciu, nauka koncentruje się na uniwersytetach. Jednakże zasięg nauczania filozofii znacznie się rozszerza. Powstają kolejne wyższe uczelnie, m.in. w Pradze, Krakowie, Wiedniu, Heidelbergu i Kolonii: już nie tylko Anglia i Francja, lecz także kraje słowiańskie i germańskie mają swoje ośrodki naukowe, gdzie uprawia się filozofię. W części z nich zajmowano się komentowaniem i obroną starych doktryn filozoficznych o charakterze scholastycznym (więcej informacji na temat scholastyki znajdziesz w materiale „[Słownik filozoficzny: scholastyka](#)”). Spośród tradycyjnych systemów najwięcej zwolenników miał [tomizm](#) i [szkotyzm](#), a cały ów obóz nosił nazwę **via antiqua**, czyli „stara filozofia”.

Jednocześnie, w różnych środowiskach, wśród dominikanów i franciszkanów, powstał ruch nazwany **via moderna**, czyli „nowa szkoła”. Szybko opanował on Paryż i Oksford i był jednym z najpopularniejszych kierunków schyłku średniowiecza. Doktryna tego obozu nosiła nazwę [nominalizmu](#) bądź „**średniowiecznego krytycyzmu**”. Jej zwolennicy nie budowali nowych systemów, lecz krytykowali naukowe podstawy starych. Okres krytyki średniowiecznej, rozpoczęty w XIV w., trwa do końca wieku XV i zarazem końca epoki średniowiecza. Głównym przedstawicielem tego nurtu był Wilhelm Ockham.

Polecenie 1

Odpowiedz na pytanie, czym był „krytycyzm średniowieczny”? Omów cechy charakterystyczne tego nurtu.

Wilhelm Ockham - witraż kościoła w Surrey

Wilhelm Ockham (ok. 1300–1349 lub 1350), franciszkański zakonnik, Anglik. Studiował w Oxfordzie, gdzie następnie wykładał. Posądzony o herezję, na polecenie papieża udaje się do Awinionu. Przez cztery lata przebywa tam w więzieniu śledczym, skąd w końcu ucieka i oddaje się w opiekę cesarzowi Ludwikowi Bawarskiemu, toczącemu walkę z papieżem. Wtedy zostaje ekskomunikowany. Wraz z Ludwikiem przenosi się do Monachium, gdzie rozwija swą antypapieską działalność. Przed śmiercią godzi się z zakonem i papieżem.

Źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC BY-NC-SA 3.0.

Mimo że nauka Ockhama była przedmiotem zakazów, intensywnie się rozszerzała, zaś sam Ockham okazał się najbardziej wpływowym przedstawicielem „nowej szkoły”. Jego pisma charakteryzowały się ciętym, krytycznym i jasnym stylem. Najważniejsze z dzieł filozoficznych Ockhama to: komentarz do Sentencji Lombarda (filozof zawarł tam swe poglądy teologiczne), komentarz do *Fizyki* Arystotelesa (poglądy przyrodnicze) i *Summa logiki*.

Teoria poznania

Ockham był filozofem-empirystą, uznał, że wszelkie poznanie opiera się na doświadczeniu i poznaniu intuicyjnym ([intuicji](#)). Intuicja nie polega na jakimś niewyraźnym przeczuciu: to postrzeganie zmysłowe, dzięki któremu umysł poznaje, „czy jakaś rzecz jest, czy jej nie ma” i na tej podstawie formułuje sąd dotyczący jej istnienia. Wystarczy więc, że widzimy dany przedmiot lub go dotykamy, aby stwierdzić jego obecność. Stąd poznanie intuicyjne jest pewne i gwarantuje, że

rzeczywistość tak się istotnie ma, jak ono ją przedstawia. Intuicja nie ogranicza się jednak do rzeczy zmysłowych, intuicyjnie poznaje również intelekt, dzięki czemu człowiek rozpoznaje własne akty duchowe i może formułować zdania w rodzaju „istnieje rozum, wola, smutek itp.”.

Intuicja (czyli, mówiąc dzisiejszym językiem, percepcja zmysłowa i introspekcja, tj. obserwacja własnych przeżyć psychologicznych) w teorii Ockhama była podstawą poznania istniejącej rzeczywistości. Po intuicji jednak musi nastąpić abstrakcja – poznanie umysłowe, dzięki któremu powstają pojęcia – ogólne wyobrażenia rzeczy. I choć prawdziwa wiedza, według Ockhama, musi dowodzić swych twierdzeń zgodnie z zasadami logiki, to wszelkie rozumowanie powinno mieć oparcie w poznaniu intuicyjnym. W przeciwnym razie mogłoby się zdarzyć, że zaczęlibyśmy rozprawiać o czymś, czego nie ma.

Znaczenie, jakie filozof przypisywał doświadczeniu, wiąże się z jego założeniem, że istnieją tylko przedmioty jednostkowe i konkretne, czyli takie, które poznajemy zmysłami. Uczony, kierując się zasadą ekonomii myślenia, odrzucił platońskie idee, formy Arystotelesa i Tomasza oraz wszelkie inne byty ogólne. Byty te są zbędne: nie można udowodnić, że istnieją, a wiedza daje się wytłumaczyć bez nich.

Wszechmoc i wolność Boża

Obok teorii poznania równie ważną rolę w nauce Ockhama odgrywała koncepcja Bożej wszechmocy. Uczony uznał, że wszechmocna wola Boga jest przyczyną wszystkich rzeczy: dzięki niej powstał świat i od niej zależy panujący w nim porządek. Nie ograniczają jej jakiejkolwiek zasady, z wyjątkiem tego, że Bóg nie może chcieć rzeczy sprzecznych ze sobą (czyli np. nie może sprawić, aby jedno zadanie matematyczne miało dwa różne i zarazem oba poprawne rozwiązania), jest On bowiem istotą rozumną i działa zgodnie z zasadami logiki. Panujące w świecie prawa, w tym także prawo moralne, obowiązują tylko dla tego, że Bóg tego chce, i choć wybrany przez Niego porządek pozostaje trwały, to nie jest on konieczny. Gdyby Bóg zmienił wolę, wszystko byłoby inne niż jest.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Rozum i wiara. Czy teologia jest wiedzą?

Słownik

intuicja

(łc. *intuitus* – wejrzenie) poznanie bezpośrednie, niepoprzedzone rozumowaniem; u Ockhama intuicja jest rodzajem poznania, dostarcza wiedzy na temat istniejących rzeczy, co sprawia, że poznanie intuicyjne jest oczywiste i pewne

nominalizm

(łc. *nominalis* – dotyczący imienia) stanowisko metafizyczne, wedle którego realnie istnieją wyłącznie przedmioty jednostkowe, a wszelkie pojęcia ogólne nie

mają znaczenia rzeczowego i należy je uważać jedynie za nazwy

tomizm

system teologiczno-filozoficzny św. Tomasza z Akwinu; też: każdy z kierunków nawiązujących do tego systemu

szkotyzm

doktryna Jana Dunsza Szkota, ok. 1266–1308, szkockiego teologa i filozofa, który zmodernizował augustynizm w duchu filozofii św. Tomasza

Audiobook

Brzytwa Ockhama

Ockham w rozstrzyganiu problemów filozoficznych kierował się zasadą ekonomii myślenia, zwaną „brzytwą Ockhama”: twierdził, że należy wyjaśniać zjawiska możliwie jak najprościej i nie mnożyć bytów ponad potrzebę.

Polecenie 1

Zapoznaj się z audiobookiem. Odpowiedz na pytanie, na czym polegała metoda badawcza zwana „brzytwą Ockhama”?

Wilhelm Ockham

Suma logiczna

(Brzytwa Ockhama)

Żaden powszechnik nie jest substancją, [tzn. czymś realnie istniejącym], obojętnie jak byśmy się nań zapatrywali. Stąd też rozważania umysłu nie decydują o tym, że coś jest lub nie jest substancją, aczkolwiek znaczenie terminu sprawia, że termin ten orzeka o czymś „substancję” lub nie orzeka, z tym że nie orzeka tego o sobie. Podobnie zresztą jak ma się sprawa z terminem „pies” w następującym zdaniu: „pies jest zwierzęciem”, które, gdy mówi się o zwierzęciu szczekającym, jest zdaniem prawdziwym, gdyby natomiast odnosiło się do gwiazdy, byłoby zdaniem fałszywym. Niemożliwą jest rzeczą, by to samo z jednego punktu widzenia było substancją, a z drugiego nie.

Stąd też należy po prostu przyjąć, że żaden powszechnik nie jest substancją, obojętnie jak byśmy się nad zapatrywali. Każdy natomiast powszechnik jest pojęciem, które według opinii prawdopodobnej nie różni się od samego aktu rozumienia. Stąd też twierdzę, że zrozumienie (intellectio), na mocy którego poznaję człowieka, jest w tej samej mierze naturalnym znakiem człowieka, jak jęk jest znakiem choroby, smutku lub cierpienia, oraz jest tego rodzaju znakiem, że może zastępować człowieka we

wszystkich zdaniach umysłowych, tak jak dźwięk może zastępować rzeczy w zdaniach wymówionych. [...] zdanie istnieje tylko w umyśle albo w mowie, albo na piśmie; a więc jego części istnieją tylko albo w umyśle, albo w słowie, albo na piśmie; a tego rodzaju elementy nie są substancjami jednostkowymi. Jasne więc jest, że żadne zdanie nie może składać się z substancji; zdanie natomiast składa się z powszechników; a więc w żadnym wypadku powszechniki nie są substancjami.

Źródło: Wilhelm Ockham, *Suma logiczna*, [w:] Markiewicz B., *Od filozofów jońskich do Pascala*.

Wybór tekstów.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Odpowiedz na pytanie, czy współczesnemu człowiekowi bliższa jest droga Ockhama, rozdzielającego rozum od wiary, czy Eckharta, który chciał „wyłożyć za pomocą filozoficznych pojęć to, co mówi święta wiara chrześcijańska, i to, co zawarte jest w Piśmie Świętym”? Więcej informacji na temat filozofii Mistra Eckharta znajdziesz w materiale „[Mistrz Eckhart i mistyka spekulatywna](#)”.

Film

Polecenie 1

Na podstawie wykładu doktora Tomasza Mazura, zastanów się, jak w historii filozofii średniowiecznej próbowano zrealizować projekt pogodzenia rozumu i wiary. Stwórz krótkie notatki do podanych zagadnień. Wyjaśnij, na czym polegała opozycja wiary i rozumu. Przedstaw stanowiska Anzelma z Canterbury i Tomasza z Akwinu. Czym było potępienie z roku 1277 i jakie miało skutki dla filozofii?

Trwa wczytywanie danych ..

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1EXqsfrt>

Film edukacyjny. Wilhelm Ockham: neokrytycyzm.

Wykłada dr Tomasz Mazur.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie wykładu dotyczącego neokrytycyzmu Wilhelma Ockhama.

Polecenie 2

Wysłuchaj wykładu dr. Tomasza Mazura, a następnie objaśnij, na czym polegał sceptycyzm Wilhelma Ockhama.

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Dla nauczyciela

Autor: Ewa Orlewicz

Przedmiot: Filozofia

Temat: Wilhelm Ockham i krytycyzm „Nowej Szkoły”

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Pojęcie filozofii. Uczeń:

4) określa rolę logiki jako narzędzia nauki i filozofii;

VII. Filozofia i kultura europejska jako „przypisy do Platona”. Uczeń:

3) wyjaśnia sens potoczny i sensy filozoficzne terminu idealizm;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

III. Wybrane problemy filozofii.

3. Wybrane spory metafizyczne (ontologiczne). Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:

5) o uniwersalia lub powszechniki (nominalizm – platonizm).

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- omawia poglądy szkoły nominalistycznej;
- porównuje myśl nominalistów z teoriami „starej filozofii”;
- ocenia wpływ Ockhamowskiej krytyki scholastyki na rozwój filozofii średniowiecza.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- audiobook;
- film;
- drama.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Uczniowie zapoznają się z treściami w sekcji „Przeczytaj”.
2. Nauczyciel prosi uczniów o zapoznanie się z multimedium w sekcji „Film edukacyjny”.

Faza wprowadzająca:

1. Prowadzący zajęcia loguje się na platformie, wyświetla temat lekcji oraz cele. Wspólnie z uczestnikami zajęć ustala kryteria sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: Czym był „krytycyzm średniowieczny”? Nauczyciel prosi uczniów, aby omówili cechy charakterystyczne dla tego nurtu.

Faza realizacyjna:

- 1. Drama.** Nauczyciel prosi uczniów, aby utworzyli czteroosobowe zespoły, które będą pracować metodą dramy w wyznaczonym czasie.
Zadaniem każdej grupy będzie przygotowanie krótkiego reportażu lub fragmentu programu informacyjnego na temat: *Wywiady arcybiskupowskie – Wilhelm Ockham. Buntownik z wyboru*. Uczniowie wcielą się w różne role np. dziennikarza-komentatora w studiu telewizyjnym (może być ich dwoje), dziennikarza przeprowadzającego wywiad (może być ich dwoje), osoby, z którą będzie przeprowadzany wywiad (może być ich dwoje). Uczniowie muszą zaplanować i przygotować swoje wypowiedzi i zaaranżować przestrzeń sceniczną. Podczas przygotowania grupy będą mogły korzystać z internetu.
Każda grupa odgrywa swoją scenkę na forum klasy, a po zakończonych prezentacjach uczniowie dzielą się wrażeniami i dyskutują. Nauczyciel też podsumowuje wykonaną przez poszczególne grupy pracę.
- 2. Praca z multimediami.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Audiobook”, a następnie odczytuje polecenia:
  - *Na czym polegała metoda badawcza zwana „brzytwą Ockhama”?*
  - *Czy współczesnemu człowiekowi bliższa jest droga Ockhama, rozdzielającego rozum od wiary, czy Eckharta, który chciał „wyłożyć za pomocą filozoficznych pojęć to, co mówi święta wiara chrześcijańska, i to, co zawarte jest w Piśmie Świętym”?*Uczniowie pracują w parach, analizując treść zadania, dyskutując i zapisując wnioski. Wybrane grupy omawiają swoje rozwiązanie i spostrzeżenia na forum klasy.
- 3. Praca z drugim multimediami.** Uczniowie indywidualnie przygotowują odpowiedź do polecenia nr 1 z zakładki „Film edukacyjny”, odpowiadając na pytania:
  - *Jak w historii filozofii średniowiecznej próbowano zrealizować projekt pogodzenia rozumu i wiary?*
  - *Wyjaśnij, na czym polegała opozycja wiary i rozumu.*
  - *Przedstaw stanowiska Anzelm z Canterbury i Tomasza z Akwinu.*
  - *Czym było potępienie z roku 1277 i jakie miało skutki dla filozofii?*Omówienie wyników na forum klasy.

Faza podsumowująca:

1. W ramach podsumowania uczniowie rozwiązują ćwiczenia nr 1 i 2 z zakładki „Film edukacyjny”.
2. Zalogowany na platformie nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. Wybrany uczeń odczytuje cele lekcji, a następnie wszyscy wspólnie omawiają: co udało się osiągnąć, do czego warto wrócić, czego nie udało się zrealizować i dlaczego.

Praca domowa:

1. Uczniowie przygotowują odpowiedź na pytanie: *Na czym polegał sceptycyzm Wilhelma Ockhama?*

Materiały pomocnicze:

- Kołakowski L., *O co nas pytają wielcy filozofowie*, Seria II, rozdział II. *Wilhelm Ockham*, Kraków, 2008.
- Lorca A.M., *Filozofia średniowiecza. Od Al-Farabiego do Ockhama*, tłum. Alicja Paleta, Warszawa, 2019.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie zapoznają się z multimedium w sekcji „Audiobook” i przygotowują do niego pytania. Następnie zadają je sobie nawzajem, sprawdzając stopień przyswojenia jego treści.